

Самовиховання та його роль у формуванні морально-етичних цінностей майбутніх учителів фізичної культури

Інститут проблем виховання АПН (м. Київ)

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень. Сучасний освітній процес потребує педагогів із високим рівнем моральної стійкості, готових до цілісного застосування теоретичних знань, які вміють самостійно ставити педагогічні завдання щодо формування морально-етичних цінностей і творчо їх розв'язувати.

Сьогодні важливо забезпечити у процесі професійної підготовки вчителів фізичної культури повноцінний розвиток особистості на шляху утвердження високих морально-етичних цінностей.

У наш час перед викладачами вищого фізкультурно-спортивного навчального закладу стоять завдання державної ваги: виховання соціально активного майбутнього вчителя фізичної культури; формування в студентів стійкого інтересу до професійного самовиховання.

Аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури свідчить про те, що питання самовдосконалення будь-яких особистісних якостей хвилюють людство з часів глибокої давнини.

До самовиховання закликали ще старогрецькі й староримські вчені та філософи (Сократ, Платон, Арістотель, Епікур, Лукрецій, Демокріт й ін.). Їхні ідеї залишили багато цінних порад щодо самовиховання морально-етичних і духовних цінностей людини. Так, Сократ у відомому висловлюванні “пізнай самого себе” закликав до самопізнання, із якого власне, й розпочинається самовдосконалення особистості. Відомий філософ стародавнього світу Арістотель розглядав найважливішу проблему самовиховання – ставлення людини до себе. Демокріт стверджував, що людина може досягти моральної досконалості через формування таких цінних якостей, як самопізнання, самоконтроль, здатність до розумного самообмеження, самодисципліни тощо. Цікаві думки про самовиховання висловлював німецький філософ І. Кант. Його система самовиховання чітко простежується у сформульованому ним головному принципі: “Владай своєю натурою, інакше вона буде владати тобою”.

Наукові основи самовиховання як фактора розвитку особистості закладені філософією. Процес самовиховання особистості є об'єктом вивчення філософів, психологів, педагогів, соціологів та ін. Його з повним правом можна вважати однією з найдавніших, але завжди актуальних проблем психолого-педагогічної науки та практики.

У класичній педагогіці ідеї самовиховання активно розробляли такі відомі педагоги минулого, як П. Блонський, М. Монтессорі, А. Макаренко, П. Каптерев, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін.

Значний внесок у розробку теорії й практики самовиховання внесли І. Гете, О. Суворов, К. Ушинський, Л. Толстой, А. Чехов та ін. Своїм життям і діяльністю вони переконливо довели, що самовиховання є одним із найважливіших факторів у становленні особистості.

На сьогодні в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях наголошується, що однією з найскладніших у підготовці вчителя в галузі фізичного виховання є проблема самовиховання.

Проблема самовиховання особистості посіла чільне місце у виховних концепціях видатних вітчизняних психологів і педагогів. Зокрема, великий внесок у розробку теоретичних засад самовиховання, розуміння його змісту зробили Л. Виготський, О. Леонт'єв, Б. Анан'єв, С. Рубінштейн, І. Кон, В. Крутенцький, Л. Рувинський, О. Ковальов, А. Арет, О. Кочетов, С. Єлканов, Г. Ситін, Є. Ільїн, О. Главацька, І. Бех, С. Ковальов, І. Донцов, С. Даньшева, М. Кричфалушій, А. Калініченко та ін.

Здійснений аналіз наукових джерел показав, що існує чимало визначень поняття “самовиховання”. Зокрема, А. Арет уважає, що самовиховання – це освітньо-виховна робота особистості [1]. Г. Ситін під самовихованням розуміє свідому вольову діяльність [12]. С. Єлканов визначає самовиховання як свідому цілеспрямовану діяльність людини з удосконалення своєї особистості [2]. Є. Ільїн уважає, що самовиховання – це діяльність людини, спрямована на зміну своєї особистості [3].

За А. Ковальовим, самовиховання – це свідомо планомірна робота над собою, спрямована на формування таких якостей особистості, які відповідають вимогам суспільства та особистій програмі розвитку [5].

Самовиховання як систематична діяльність людини спрямована на вироблення (або вдосконалення) в себе моральних, фізичних, естетичних, інтелектуальних якостей, навичок поведінки відповідно до соціальних норм [10].

На думку спортивного психолога А. Пуні, самовиховання – це свідомо вольова діяльність [9].

Самовиховання – це систематична робота над собою, це процес самовдосконалення, об'єктом якого є сама особистість; у її ж особі виступають і проектувальник, і виконавець, результат роботи – тільки в новому якісному стані [4].

За визначенням А. Кочетова, самовиховання – це свідомість, яка керує самою особистістю, саморозвиток, у якому в інтересах суспільства й самої особистості планомірно формуються якості, властивості, сили та здібності людини, причому функції виховання поступово передаються вихованцю [7].

У психологічному словнику самовиховання визначається як усвідомлювальна діяльність людини, спрямована на вдосконалення самої себе, на вироблення в себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних [11].

У сучасній психології та педагогіці, незважаючи на схожість загального підходу до розуміння самовиховання, існують істотні розбіжності в деяких деталях і щодо визначення цього поняття.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми показав, що питання самовиховання морально-етичних цінностей майбутніх учителів фізичної культури в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу ще недостатньо вивчене.

Завдання дослідження – виявити рівні самовиховання морально-етичних цінностей у майбутніх учителів фізичної культури.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Навчання у вищому фізкультурно-спортивному навчальному закладі значною мірою впливає на психіку студента, формує особистість. У процесі навчання у вищій школі за наявності позитивних умов у студентів розвиваються всі рівні психіки.

Дослідження проводилося на базі інституту фізичної культури та здоров'я Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Для формуального експерименту вибрано студентів другого курсу. Це пояснюється тим, що ми свідомо “дозволили” студентам, принаймні за перший рік навчання, набути досвіду й певних знань щодо організації та планування самовиховання. Крім того, перший рік навчання є роком адаптації студентів у нових умовах вищого фізкультурно-спортивного навчального закладу. У ньому взяв участь 81 студент другого курсу. Усі студенти були поділені на дві групи – експериментальну (45 осіб) й контрольну (36 респондентів).

Результати констатувального експерименту дали змогу виявити більш слабкі сторони цілеспрямованого самовиховання в процесі професійно-педагогічної підготовки студентів: у більшій частині студентів контрольної та експериментальної групи спостерігається низький рівень свідомості й самосвідомості в процесі самопізнання, що виявляється в небажанні займатися самовихованням; нерозуміння ролі самовиховання в розвитку особистості; низький рівень усвідомленої мотивації самовдосконалення.

На етапі констатувального експерименту визначено самооцінку студентами рівнів самовиховання морально-етичних цінностей. Умовно виділеним трьом рівням надано певні якісні характеристики.

Високий рівень самовиховання морально-етичних цінностей характеризувався прагненням студентів до самовдосконалення морально-етичних цінностей і глибоко усвідомлювався особистістю, здійснювався постійно й творчо.

Середній рівень характеризувався недостатньою усвідомленістю роботи над собою щодо формування морально-етичних цінностей. Під час здійснення самовиховання спостерігалися відсутність планування й підбору оптимальних методів.

Низький рівень характеризувався тим, що процес самовиховання морально-етичних цінностей здійснюється епізодично та стихійно. Крім того, студенти не мають достатнього досвіду здійснення самовиховання.

Констатувальний експеримент дав можливість з'ясувати ставлення студентів до роботи над собою, теоретичну, психологічну, практичну готовність до неї, а також рівень самовиховання морально-етичних цінностей.

Формувальний експеримент передбачав здійснення навчально-виховного процесу в експериментальній групі із застосуванням засобів педагогічного керівництва, спрямованих на активізацію самовиховання морально-етичних цінностей у майбутніх учителів фізичної культури.

Дані табл. 1 показують, що в експериментальній групі відбулися позитивні зміни в рівнях сформованості морально-етичних цінностей у процесі запропонованих педагогічних умов активізації самовиховання майбутніх учителів фізичної культури. Так, кількість студентів експериментальної групи з високим рівнем самовдосконалення морально-етичних цінностей після проведеного формульального експерименту збільшилася на 14,2 %, із середнім рівнем – на 13,2 %, а з низьким – зменшилася на 30,4 %; у контрольній групі – відповідно, 2,4 %, 6,9 %, 8,3 %.

У контрольній групі зафіксовані лише незначні позитивні зрушення в рівні сформованості морально-етичних цінностей, що викликані загальним ходом навчально-виховної роботи в процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

За період формульального експерименту в експериментальній групі відбулося зростання кількості студентів із позитивним ставленням до самовиховання морально-етичних цінностей на 18,3 %, із негативним – зменшилося на 7,9 %, нейтральним – зменшилося на 2,4 %; у контрольній групі – відповідно, 10,1 %, 4,1 %, 1,2 %.

Таблиця 1

Самооцінка студентами рівнів самовиховання морально-етичних цінностей, %

Рівні самовиховання морально-етичних цінностей	Контрольна група		Експериментальна група	
	до експерименту	після експерименту	до експерименту	після експерименту
Високий	10,5	12,9	9,9	24,1
Середній	37,7	44,6	43,1	56,3
Низький	51,7	43,4	50,0	19,6

На запитання: “Чи прагнете Ви до розвитку морально-етичних цінностей шляхом самовиховання?” – в експериментальній групі, порівняно з контрольною, значно збільшилася кількість студентів, які стають до роботи над собою для розвитку морально-етичних цінностей (M=35,7 %).

У процесі дослідження з’ясовано, що більшість респондентів експериментальної та контрольної груп не мають ще достатнього досвіду здійснення самовиховання морально-етичних цінностей.

Висновки. Результати проведеного формульального експерименту емпірично вказали на ефективність розробленої системи формування й засвідчили, що теоретично обґрунтовані та виділені нами психолого-педагогічні умови сприяють активізації самовиховання морально-етичних цінностей студентів – майбутніх учителів фізичної культури.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальшого наукового пошуку потребують питання про роль самовиховання у формуванні особистості вчителя фізичної культури.

Список використаної літератури

1. Арет А. Я. Очерки по теории самовоспитания / Арет А. Я. – Фрунзе, 1961. – 124 с.
2. Елканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя / Елканов С. Б. – М. : Просвещение, 1989. – 189 с.
3. Ильин Е. П. Психология физического воспитания / Ильин Е. П. – М. : Просвещение, 1987. – 287 с.
4. Карпенчук С. Г. Самовиховання особистості : наук.-метод. посіб. / Карпенчук С. Г. – К. : ІЗМН, 1998. – 216 с.
5. Ковальов В. Г. Воспитание и самовоспитание / Ковальов В. Г. – М. : Мысль, 1986. – 287 с.
6. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк ; під ред. Л. Н. Проколієнко. – К. : Рад. шк., 1989. – 608 с.
7. Кочетов А. И. Организация самовоспитания школьников : кн. для учителя / Кочетов А. И. – Минск : Нар. асвета, 1990. – 175 с.
8. Кричфалушій М. В. Вчитель фізичної культури: формування особистості / Кричфалушій М. В. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2000. – 346 с.
9. Психология / под ред. А. Ц. Пуни. – М. : Физкультура и спорт, 1984. – 255 с.
10. Психология / под ред. В. М. Мельникова. – М. : Физкультура и спорт, 1987. – 367 с.
11. Психологічний словник /за ред. В. І. Войтка. – К. : [б. в.], 1982. – С. 162

12. Ситін Г. М. Психологія самовиховання / Ситін Г. М. – К. : Рад. шк., 1981. – 133 с.

Анотації

У статті виявлено самооцінку рівнів самовиховання морально-етичних цінностей майбутніх учителів фізичної культури.

Ключові слова: самовиховання, морально-етичні цінності, самооцінка, вчитель фізичної культури.

Наталья Ищук. Самовоспитание и его роль в формировании нравственно-этических ценностей будущих учителей физической культуры. В статье выявлены уровни самовоспитания нравственно-этических ценностей будущих учителей физической культуры.

Ключевые слова: самовоспитание, нравственно-этические ценности, самооценка, учитель физической культуры.

Natalia Ishchuk. Self-Education and Its Role in Formation of Moral and Ethical Values of Future Teachers of Physical Education. The article singles out self-esteem levels of ethical values of self-education of future teachers of physical culture.

Key words: self-education, moral and ethical values, self-esteem, physical education teacher.